

ТАЄМНИЦІ СОЛОМІЇ КРУШЕЛЬНИЦЬКОЇ

До 150-річчя від дня народження

Бібліографічний покажчик

КИЇВ 2022

Таємниці Соломії Крушельницької. До 150-річчя від дня народження: бібліографічний покажчик / НТУ, Бібліотека; укладач зав. відділом інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення бібліотеки В. А. Рассказова. – Київ, 2022. – 21 с.

Цього року минає 150 років від дня народження славетної оперної співачки Соломії Крушельницької. Вона своїм талантом підкорила найвідоміші світові оперні сцени. Композитор Джакомо Пуччіні вважав її своєю рятівницею, а музикознавець Гвідо Маротті порівнював із давньоєгипетською царицею Нефертіті. Попри славу, Соломія була дуже приватною особою: не вела щоденника, не писала спогадів, мало з ким ділилася особистим. Дотепер в біографії артистки є багато нез'ясованих фактів і нерозкритих таємниць.

У покажчику зібрано матеріали про життєвий та творчий шлях неперевершеної Соломії — зірки оперної сцени, виконавиці українських народних пісень та пісень українських композиторів.

ТРИ ДАТИ НАРОДЖЕННЯ

Майбутня оперна співачка народилася в селі Білявинці на Тернопільщині в родині Амвросія та Теодори Крушельницьких. Батько був греко-католицьким священиком. В особистому архіві Соломії Крушельницької збереглися тільки документи радянського періоду. У них зазначено різні роки її народження: 1872, 1873 і навіть 1876-й. Офіційною датою тривалий час вважали другий варіант.

Чому виникла така плутанина? Можемо лише припустити. Скажімо, Соломія применшувала собі літа, щоб видаватися молодшою. Або не надавала цьому значення, помилялася. Найвірогідніше, вона свідомо подавала пізніший рік, аби працювати у Львівській консерваторії. Співачці було вже понад 70, тож, попри минулі заслуги, їй цілком могли відмовити в роботі.

Тільки в 1970-х дослідник Михайло Головащенко серед невідомих матеріалів родинного архіву Крушельницьких у Києві знайшов дублікат "Свідоцтва хрещення" співачки, виписаний 31 грудня 1909 року. У графі "Рік, місяць і день народження, хрещення і миропомазання" там вказане 23 вересня 1872 року. Варто зазначити, що дітей зазвичай не хрестили того самого дня, коли вони з'являлися на світ. Тож цілком імовірно, що точну дату народження Соломії треба буде ще пошукати.

ВИПРАВДАНИЙ РИЗИК

За родинною традицією Соломія мала стати дружиною священика. Проте дівчина не уявляла свого життя без співу. Вже в дитинстві гарно співала та була дуже артистичною. Батько бачив унікальний талант доньки, тож дозволив їй вступити до консерваторії Галицького музичного товариства у Львові, у клас професора Валерія Висоцького.

Навчання приносило успіхи. У 20 років Крушельницька дебютувала на сцені театру Скарбека (теперішня будівля театру імені Марії Заньковецької). Вона виконала партію Леонори в опері "Фаворитка" Гаєтано Доніцетті.

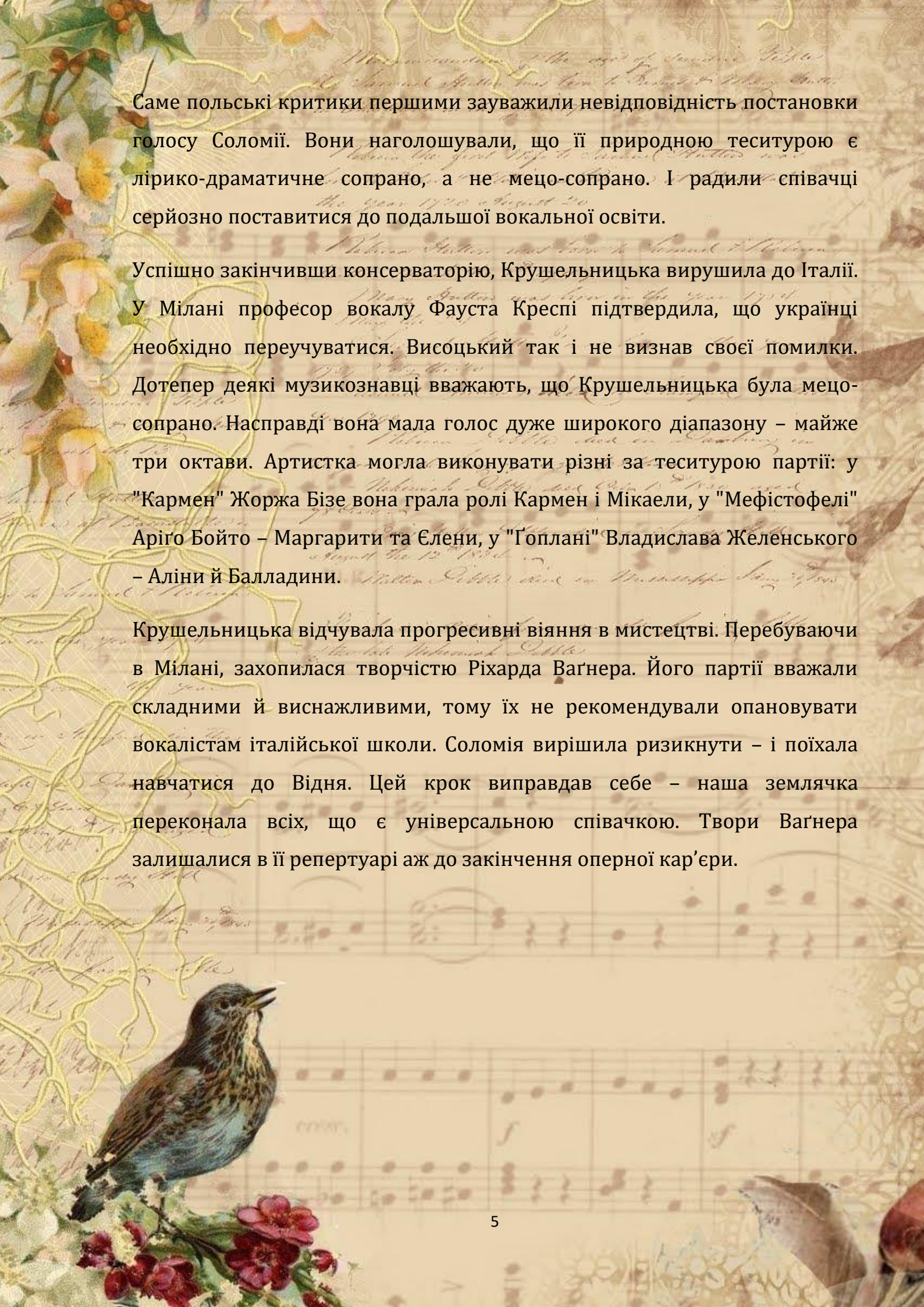

Соломія Крушельницька
на час знайомства
з Йосипом Білінським

Соломія Крушельницька. Мілан, 1896

"Голос видатний, навіть для більшої сцени відповідний, свіжий, металічний, м'який, з прекрасною ліричною барвою", – писав рецензент газети "Діло" про один із її перших виступів. "Спів і голос панни Крушельницької справляє враження чудової брили цінного мармуру, в якій митець лише окреслив контури майбутньої статуї. Різьблення деталей буде вдячною працею як для сумлінного вчителя, так і для талановитої дебютантки", – додавав Kurjer Lwowski.

Саме польські критики першими зауважили невідповідність постановки голосу Соломії. Вони наголошували, що її природною теситурою є лірико-драматичне сопрано, а не мецо-сопрано. І радили співакці серйозно поставитися до подальшої вокальної освіти.

Успішно закінчивши консерваторію, Крушельницька вирушила до Італії. У Мілані професор вокалу Фауста Креспі підтвердила, що українці необхідно переучуватися. Висоцький так і не визнав своєї помилки. Дотепер деякі музикознавці вважають, що Крушельницька була мецо-сопрано. Насправді вона мала голос дуже широкого діапазону – майже три октави. Артистка могла виконувати різні за теситурою партії: у "Кармен" Жоржа Бізе вона грала ролі Кармен і Мікаели, у "Мефістофелі" Аріго Бойто – Маргарити та Єлени, у "Гоплані" Владислава Желенського – Аліни й Балладини.

Крушельницька відчувала прогресивні віяння в мистецтві. Перебуваючи в Мілані, захопилася творчістю Ріхарда Вагнера. Його партії вважали складними й виснажливими, тому їх не рекомендували опановувати вокалістам італійської школи. Соломія вирішила ризикнути – і поїхала навчатися до Відня. Цей крок виправдав себе – наша землячка переконала всіх, що є універсальною співаккою. Твори Вагнера залишалися в її репертуарі аж до закінчення оперної кар'єри.

РЯТІВНИЦЯ ПУЧЧІНІ

На початку ХХ століття Соломія перебувала на вершині слави. Її запрошували провідні театри світу. Репертуар налічував майже 60 партій в операх різних жанрів та епох. Італійська, польська, російська класика, музичні драми Вагнера, веристські опери Масканьї і Пуччіні, новаторські композиції Штрауса...

Найвідоміша історія успіху Крушельницької пов'язана з оперою Джакомо Пуччіні "Мадам Баттерфляй". Перша прем'єра на сцені міланського театру La Scala провалилася. На прохання композитора через три місяці Соломія виступила у другій прем'єрі в місті Брешія – і відродила "барвистого метелика" Пуччіні. "Кожного разу, коли нам доведеться слухати в "Мадам Баттерфляй" інших співачок, перед очима одразу виникатиме незабутня постать Крушельницької, а всі інші здаватимуться її блідою тінню", – писала Il Corriere.

Ще однією світовою сенсацією став спів у "Саломеї" Ріхарда Штрауса – одному з найсуперечливіших творінь свого часу. Вистава відбулася в грудні 1906 року на сцені La Scala. Диригував геніальний Артуро Тосканіні. Музикознавець Рінальдо Кортопассі написав: "Саломея" тріумфує завдяки магії Тосканіні і чарам Крушельницької».

Важливе місце посідала партія Аїди в однойменній опері Джузеппе Верді. Вона залишилася взірцевим поєднанням чудового вокалу й артистичного втілення образу. У цій ролі співачка тріумфувала на сценах театрів San Carlo в Неаполі і Costanzi в Римі. Музикознавець Гвідо Маротті згадував: "Вона скидалася на царицю Нефертіті, найяснішу дружину Рамзеса II. Або на одну з жіночих фігур, що зійшла з древнього барельєфа після тисячорічного кам'яного сну, щоб продовжити життя серед людей".

Артистка розуміла важливість експериментів. Тому й була цікавою публіці. "Те, що вона знає і цінує сучасних композиторів, є проявом не лише мовчазного схвалення, але й глибокої віри в їхній творчий хист", – писала Дарія Банфі-Малагуцці. Соломія Крушельницька була першою виконавицею провідних партій в операх "Чечілія" Томаса Монтефйоре, "Кассандра" Вітторіо Ньєккі, "Глорія" Франческо Чілеа, "Федра" Ідельбрандо Піцетті.

ШЛЮБ ПІД ЧАС ГАСТРОЛЕЙ

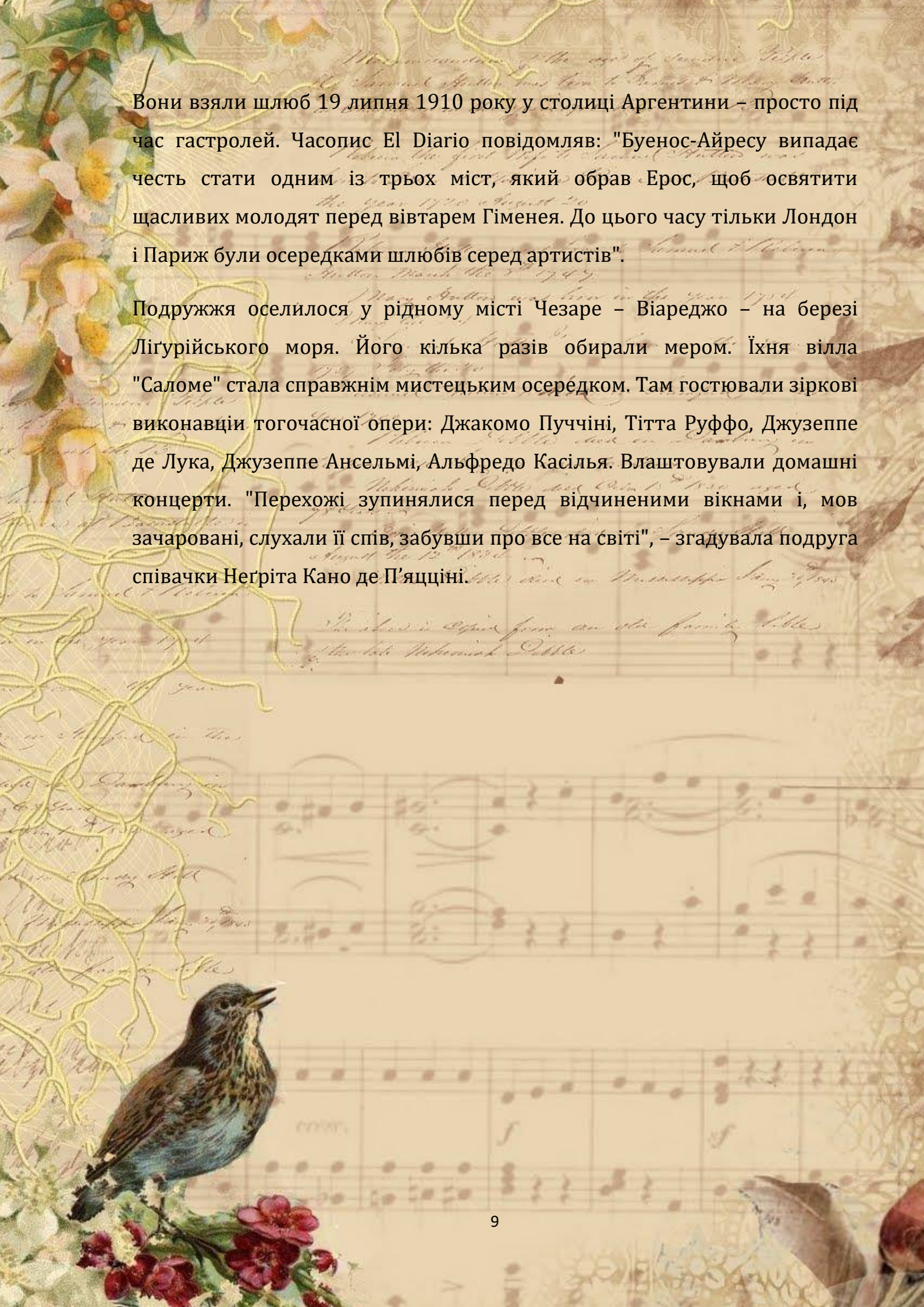
Соломії ніколи не бракувало чоловічої уваги. Першим її нареченим був Зенон Гутковський, вихованець духовної семінарії. Згодом, у Львові – адвокат і політичний діяч Теофіл Окуневський. Також просив руки і серця Йосип Білинський, дослідник-фармацевт, придворний аптекар намісника султана Османської імперії. Проте щоразу, коли перед артисткою поставало питання: родина чи робота – вона обирала друге.

Соломія Крушельницька з чоловіком Чезаре Річчоні. Віареджо, 1910-ті роки

Року 1906 сталося виверження вулкана Везувій біля Неаполя. Крушельницька саме мала низку вистав у тамтешньому театрі San Carlo. Лікар порадив припинити виступи – попіл міг зашкодити голосовим зв'язкам співачки. Довелося відмовитися і від раніше підписаного контракту з театром Massimo в Палермо. Керівники установи подали до суду. Соломія виграла справу – суттєво допоміг юрист Чезаре Річчоні. Незабаром між українкою й італійцем почався роман.

Вони взяли шлюб 19 липня 1910 року у столиці Аргентини – просто під час гастролей. Часопис El Diario повідомляв: "Буенос-Айресу випадає честь стати одним із трьох міст, який обрав Ерос, щоб освятити щасливих молодят перед вівтарем Гіменея. До цього часу тільки Лондон і Париж були осередками шлюбів серед артистів".

Подружжя оселилося у рідному місті Чезаре – Віареджо – на березі Лігурійського моря. Його кілька разів обирали мером. Їхня вілла "Саломе" стала справжнім мистецьким осередком. Там гостювали зіркові виконавці тогочасної опери: Джакомо Пуччіні, Тітта Руффо, Джузеппе де Лука, Джузеппе Ансельмі, Альфредо Касілья. Влаштували домашні концерти. "Перехожі зупинялися перед відчиненими вікнами і, мов зачаровані, слухали її спів, забувши про все на світі", – згадувала подруга співачки Негріта Кано де П'яцціні.

КУЛІНАРІЯ І ТАНЦІ

Соломія Крушельницька покинула оперну сцену, коли їй було 48. Дотепер невідомо, чому перервала таку блискучу кар'єру. І вік, і голос дозволяли їй ще принаймні десятиліття залишатися зіркою.

Можливо, причиною стало заміжжя. Змінилися статус і пріоритети. Вона прагнула осілого життя. Не могла не вплинути і суспільно-політична ситуація після Першої світової війни. Італія перебувала у глибокій кризі. Занепад переживала й опера. Рінальдо Кортюпасі так характеризує той період: "До театру на шкоду мистецтву швидко проникнув дух геддлярства".

Проте це не був кінець. Незабаром Соломія проявила себе як камерна виконавиця. Багатий концертний репертуар, вміння розкрити свій талант у вокальній мініатюрі принесли нове визнання.

"Крушельницька знала кілька мов і розмовляла з кожним його рідною мовою, багато читала, добре розумілася на медицині та медикаментах, уміла чудово готувати найрізноманітніші страви, добре шила", – розповідала Негріта Кано де П'яцціні. "Вона вміє бути господинею, вміє і любить приправляти страви, пропагуючи городину, мед, садовину. Не один рецепт я успадкувала від неї!" – додавала племінниця співачки Ярослава Музика. Кулінарний зошит Соломії тепер зберігають у фондах її музею у Львові.

Артистка мала власний автомобіль, яким керувала сама, – виняткове явище серед жінок того часу. Охоче подорожувала. Відвідувала музеї, палаци, церкви, колишні помешкання видатних композиторів. "Вона багато знала і вміла розповідати про це", – згадувала Негріта.

Ще одне захоплення – танці. Завдяки йому в опері "Саломея" їй не знадобилася дублерка, щоб виконати "Танець семи серпанків". Танцювала, навіть коли їй ішов сьомий десяток. "Її рухи справді були молодечі. Хто не питав про метрику, вважав її молодою", – оповідає Ярослава Музика.

ПЛАЧ ЗАМІСТЬ ОПЛЕСКІВ

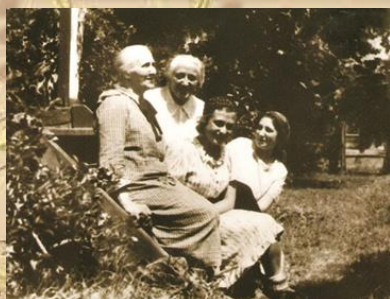
Року 1936 Соломія Крушельницька овдовіла. Відтоді щороку приїжджала до родичів на батьківщину. Так було і в серпні 1939-го.

Початок Другої світової війни застав співачку на відпочинку в карпатському селі Дубина. Внаслідок подій "Золотого вересня" Галичина увійшла до складу Радянського Союзу. Повернувшись до Львова, на Крушельницьку чекала несподіванка – їй заборонили виїжджати за межі країни. Також нова влада конфіскувала її кам'яницю, придбану ще 1903-го. Колишній власниці залишили одну квартиру на другому поверсі. Там вона і жила зі сестрою Анною.

Взимку Соломія послизнулася на вулиці, впала і зламала ногу. Травма виявилася складною. "Для мене була подиву гідна її сила волі, серйозна і водночас погідна вдача, оптимізм, терпеливість і опанованість в терпіннях душевних і фізичних", – згадувала її племінниця Одарка Бандрівська.

Під час нацистської окупації в будинку планували облаштувати штаб. Соломію з Анною переселили на третій поверх. Чому Крушельницька не скористалася моментом і не повернулася до Італії? Або не переїхала до Аргентини – туди її кликала Негріта. Тим запрошенням скористалася Соломіїна сестра Емілія Стернюк із родиною. А Соломія залишилася.

Мабуть, перешкодила травма. Або ж самотня старша жінка, вдова не наважилася вирушити в далеку дорогу воєнною Європою туди, де її вже ніхто не чекав. Їй хотілося бути зі своїми рідними. Та й хто міг передбачити подальше розгортання подій?

Після повернення радянської влади Крушельницька викладала вокал у консерваторії. Їй поставили умову: на роботі залишиться тільки тоді, коли відмовиться від італійського громадянства. Довелося коритися.

Останній концерт відбувся 26 грудня 1949 року. "Під склепіння залу злітає старовинна українська пісня "Родимий краю, село родиме", – описувала той момент Ірина Вільде. – Вона звучала так велично, так урочисто, що зал, здавалося, завмер від захоплення. Коли ж пролунав останній акорд, раптом замість оплесків, почулося загальне схлипування та плач, і аж потім, мов ураган, залунали оплески. Ні до, ні після цього мені не доводилося бачити такої реакції на спів артиста".

Через три роки – 16 листопада 1952 року – Соломія Крушельницька відійшла у вічність.

Данута Білавич

викладачка кафедри історії, музеєзнавства і культурної спадщини
Інституту гуманітарних та соціальних наук Національного університету
"Львівська політехніка"

ЛІТЕРАТУРНИЙ ОГЛЯД

Врублевська В. Соломія Крушельницька: роман-біографія. – Київ: Дніпро, 2006. - 357 с

У романі-біографії письменниця висвітлює життя і творчий шлях всесвітньовідомої співачки. У романі відтворено повнокровний образ визначної артистки, показано високу красу її життя, глибинність душі, вроджений хист та безупинне самовдосконалення, а також громадянську позицію Соломії Крушельницької.

Герета, І. П. Музей Соломії Крушельницької = Музей Соломіи Крушельницкой = Solomia Krushelnitska Memorial : нарис-путівник / І. П. Герета ; худож. Ю. І. Соколов. – Львів: Каменяр, 1978. – 94 с.

Видання знайомить читачів із експозицією Меморіального музею всесвітньовідомої співачки, заслуженого діяча мистецтв УРСР Соломії Амвросіївни Крушельницької в селі Біла поблизу Тернополя.

Мовою речових і документальних матеріалів, розташованих у хронологічній послідовності, тут розповідається про життя і діяльність української акторки. Адже саме раритетні пам'ятки, представлені в Музично-меморіальному музеї Соломії Крушельницької у Львові та Меморіальному музеї співачки у селі Біла, творять прекрасне тло для оповіді про її долю. Збережені на старих платівках музичні твори у виконанні Крушельницької, які можна прослухати під час екскурсії, дають змогу краще пізнати та оцінити її вокальну майстерність.

Соломія Крушельницька. Спогади. Матеріали. Листування : у 2 ч. Ч. 1 : Спогади / вступ. стаття, упоряд. і прим. М. Головаценка. – Київ : Муз. Україна, 1978. – 398 с.

У першій частині цього видання опубліковано спогади рідних, друзів, учнів та сучасників Соломії Крушельницької. Матеріали розміщено так, щоб вони відображали хронологію життя Соломії Крушельницької. В кінці кожного спогаду подано дату його написання, а при відсутності її – дата першодруку, що зазначена у квадратних дужках.

Соломія Крушельницька. Спогади. Матеріали. Листування : у 2 ч. Ч. 2 : Матеріали. Листування / упоряд. і прим. М. Головаценка. – Київ : Муз. Україна, 1979. – 447 с.

До другої частини увійшли різні матеріали та листування, які упорядникам вдалося зібрати в державних архівах, театрах, бібліотеках та у приватних осіб багатьох країн світу протягом довгорічних наполегливих пошуків. Матеріали світової преси розповідають про тріумфальні виступи співачки на кращих оперних сценах Росії, Польщі, Італії, Франції, Португалії, Аргентини, Чилі, про концертні турне акторки Європою та Америкою.

Зубеляк М. Оперний світ Соломі Крушельницької. - Львів : Апріорі, 2018. - 184 с.

Пропоноване науково-популярні видання знайомить з оперним репертуаром славетної української співачки Соломі Крушельницької (1872-1952), що налічував майже 60 опер різних національних шкіл і напрямів. У лаконічній формі подано інформацію про композиторів, їхні твори, сюжет опери, а також – вміщено уривки з рецензій на виступи С. Крушельницької на оперних партіях. Видання адресоване музикознавцям, театрознавцям, широкому колу шанувальників оперного мистецтва.

Коляда І. Соломія Крушельницька. - Харків: Фоліо, 2019. - 121 с.

Соломія Крушельницька (1872-1952) – видатна українка, яка прославилася на весь світ завдяки своєму оперному співу, адже її сопрано справляло гіпнотичний ефект на слухачів. Народившись у селі Білявинці на Тернопільщині, вона вже за п'ять років після початку виступів домоглася загального визнання власного таланту і ще за життя отримала титул найвидатнішої співачки світу, звання вагнерівської примадонни ХХ століття». Співати на одній сцені з уродженкою маленького українського села вважали за велику честь імениті тогочасні виконавці. І хоча талановита українка володіла вісьмома мовами, багато подорожувала, але українські пісні завжди виконувала в оригіналі й ніколи не забувала про Батьківщину.

Віночок Соломії Крушельницької : поезії і музичні твори, висловлювання визначних діячів культури, репертуар співачки / упоряд. П. Медведик. – Тернопіль : Збруч, 1992. – 128 с.

Збірник поезій складається із двох частин. У першій частині зібрано твори авторів, які особисто знали співачку, палкі шанувальники її таланту. Їх вірші надруковано послідовно за роками публікацій.

У другій частині поезії розміщено за темами, що відображають біографічні події з життя і творчості акторки, прославлення її таланту. Вміщено також висловлювання визначних діячів культури та письменників, репертуар пісень та романсів українських та зарубіжних композиторів.

Медведик П. Соломія Крушельницька. Шляхами тріумфів. – Тернопіль : Джура, 2008. – 392 с.

До книги увійшли статті, спогади, листування, які неупереджено висвітлюють життєвий і творчий шлях славетної української співачки Соломії Крушельницької: її дитинство, юність, навчання, перші кроки на сцені, гастрольні та концертні турне, створені нею образи оперних героїнь, взаємини з композиторами, співаками, диригентами.

Подається оперний та концертний репертуар співачки, програми її останніх концертів, грамофонні та магнітофонні записи.

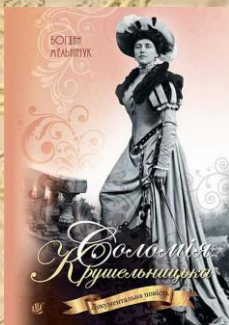
Ім'я великої Соломії вшановано присвятами в поезії, пісні та слові у творах її сучасників і вдячних нащадків. На сторінках цієї книги — світлина, поштівки, цитати-висловлювання шанувальників та музичних критиків, які допоможуть читачам стати безпосереднім учасником розповідей про тріумфи Соломії Крушельницької на шляхах до її мистецьких вершин.

Мельничук, Б. Соломія Крушельницька : драма-легенда / Б. Мельничук, І. Ляховський. – Тернопіль : [Б. в.], 1994. – 57 с.

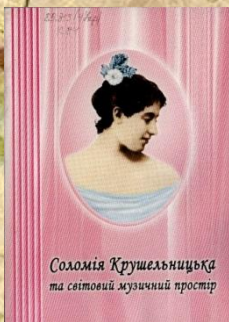
Автори драми-легенди – журналіст, літератор, краєзнавець – Богдан Мельничук та актор, заслужений артист України – Іван Ляховський розповідають про життєвий і творчий шлях славетної уродженки нашого краю, видатної співачки світової слави Соломії Крушельницької.

У 1995 році за мотивами книги відбулася прем'єра вистави «Соломія Крушельницька» у Тернопільському обласному драматичному театрі ім. Т. Г. Шевченка (нині академічний театр).

Мельничук Б. Соломія Крушельницька : документальна повість. - 3-тє вид. уточ. і доповн. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2016. – 88 с.

У цьому творі автор намагався хоча б штрихами відобразити шість по-вінця виповнених пошуками, болями і майже неймовірними зверненнями десятиліть життя легендарної Соломії Крушельницької (1872-1952) однієї з найяскравіших зірок світового оперного мистецтва, дитинство та юність якої минули на Тернопільщині. А потім доля повела співачку багатьма країнами Східної і Західної Європи, Північної та Південної Америки, Африки... Не буде перебільшенням сказати, що саме С. Крушельницька наприкінці ХІХ - на початку ХХ століть володарювала на оперних сценах світу. І скрізь, де вона виступала, виконувала українські пісні, прославляючи свою Вітчизну. Документальна повість адресована насамперед педагогам, студентам, учням старших класів, а також усім, хто цікавиться історією та культурою України.

Соломія Крушельницька та світовий музичний простір : збірник статей / ред.-упоряд. О. Смоляк. – Тернопіль: Астон, 2007. – 188 с.

До збірника увійшли статті українських учених-музикознавців, які розкривають багатогранний талант та мистецьку діяльність співачки світової слави Соломії Амвросіївни Крушельницької.

Основою статей стали доповіді, виголошені учасниками другої Всеукраїнської наукової конференції, приуроченої 135-й річниці від дня народження видатної акторки.

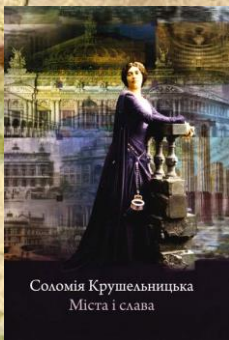
Видання адресоване музикознавцям, викладачам і студентам вищих та середніх навчальних музичних закладів, а також широкому колу шанувальників українського вокального мистецтва.

Топська Н. Неперевершена. Соломія Крушельницька. - Київ: ТОВ «КТБ Альфа», 2020. – 63 с.

Книга розповідає про життя великої української співачки Соломії Крушельницької, котра здобула гучне світове визнання. Окрім унікального таланту й чаруючої вроди, вона мала вольовий та рішучий характер, започатковуючи свою життєтворчість власноруч. І через десятки років вражає її неймовірна працездатність, цілеспрямованість і стійкість при будь-яких обставинах. Здавалося, для цієї унікальної жінки не було нічого недосяжного.

Видання адресоване дітям середнього та старшого шкільного віку, а також усім, хто цікавиться українською музичною культурою.

Соломія Крушельницька
Міста і слава

Тихобаєва Г., Криворучка І. Соломія Крушельницька. Міста і слава. - Тернопіль: Априорі, 2009. - 168 с.

Це видання буде цікавим як для шанувальників оперного мистецтва чи любителів мемуарної лектури, так і для дослідників-музикознавців, бо поруч з відомим, містить новий документальний матеріал.